

ЗМІСТ

<i>Сергій Гальченко</i> СПРАВЖНІЙ ТАЛАНТ САМОТНЬОГО СПІВЦЯ. Із першоджерел творчості С. В. Руданського	3
<i>Микола Бондар</i> З ІСТОРІЇ ВИДАННЯ СПАДЩИНИ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО	13

ПРИКАЗКИ

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ВІР НЕ ВІР, А НЕ КАЖИ: «БРЕШЕШ!»	36
А. НА ЧУЖИХ	45
а. На жидів	45
а. Жиди з козаками	45
РАБИН І ЗАПОРОЖЕЦЬ.....	45
БОРОДАТИЙ ХУСИТ.....	49
ДОБРА ВДЯКА	51
КОЗАЦЬКА МІРА.....	53
ШТУКОЮ ЗАЙШОВ	54
БАЗИЛЯНЕ	55
ТРИ ЖИДИ	56
б. Жиди з мужиками	58
ПОДОРОЖ ДО ЄРУСАЛИМИ	58
КОБИЛЯЧІ ЯЙЦЯ	66
СПІЛКА	68
МАСЛО.....	70
ХАМУТ	72
ВОВКИ	75
УБИТИЙ ЖИД.....	76
ХТО КОГО ЛУЧЧЕ?.....	77

НЕВИННИЙ МОШКО	77
ЩО РАБИН РОБИТЬ?	78
ДИВНИЙ БИК	79
ПП І ЖИД.....	80
<i>γ. Жиди з панами</i>	<i>81</i>
ПАН ЧЕХОВИЧ.....	81
NACO TEGO	82
PLCHŁA	83
NIECH PAN ŚWIŚNIE!.....	84
<i>δ. Жиди мже собою.....</i>	<i>85</i>
РАБИНОВА ДУМА.....	85
ДВА РАБИНИ	86
САМ ПОЇДУ!.....	87
ТРИ ПИТАННЯ.....	88
ОЛИВО НЕ ВАДИТЬ	89
КРАВЕЦЬ.....	90
МОШКОВА ПІСНЯ	91
МОШКО І СУРА.....	91
ЖИДІВСЬКА ДИТИНА	92
ГОРОБЦІ	92
ГОЛОДНИЙ ЖИД.....	93
<i>б. На турків</i>	<i>94</i>
РУСЬКИЙ І ТУРЕЦЬКИЙ БОГ	94
АХМЕТ ІІ І ЗАПОРОЖЦІ.....	95
ТУРКИ І КОЗАК	97
ТУРОК І МУЖИК	98
<i>в. На циганів</i>	<i>100</i>
<i>α. Цигани з нашими</i>	<i>100</i>
ЦИГАН З ХРОНОМ.....	100
ЦИГАН НА ТОЛОЦІ.....	101
ЦИГАН-ПАСІЧНИК	102

β. Цигани перед нашими	104
ЩО ДО КОГО	104
ДЕ СПІЙНЯЛИ?	104
СМЕРДЯЧИЙ ЦИГАН	105
А КОТОРИЙ?	105
ЦИГАНСЬКИЙ НАЙМИТ	106
ЦИГАНСЬКА СМЕРТЬ	106
γ. Цигани миже собою	107
МІСЯЦЬ	107
ХОЛОДНО	107
ЦИГАНСЬКА ДУДКА	108
А НЕ ХАЛАСУЙ!	108
г. На німців	109
PROSIE SIĘ	109
WODY!	109
РАК	111
ЗЕЛЕНИЙ ПЕС	111
ЧИЙ ТО СОБАЧКА?	112
SOLI NIE ŻAŁOWAŁ	112
СКАЖИ ПО-НІМЕЦЬКІЙ	115
д. На ляхів	116
α. Ляхи і москалі	116
МОСКОВСЬКА СПРАВА	116
НІШТО ЛГУ?	117
ПОЛЬЩА	118
β. Ляхи з нашими	119
ЦАРІ	119
ЛЯЦЬКА НАТУРА	120
ЗГУБА ДУШІ	120
γ. Ляхи миже собою	121
ШЛЯХТИЧ	121

КАМІННИЙ СВЯТИЙ	122
МАЗУР У БОЛОТІ.....	123
RZEPA.....	124

[МОСКОВСЬКА ПУГА]

<i>(Приказки на кацапів та москалів)</i>	125
КОМУ ЧОГО БРАКУЄ	125
ЛОШАК	126
ЗАСІДАТЕЛЬ	128
ДОБРЕ ТОРГУВАЛОСЬ	128
ГУСАК	129
КОЛЬКА.....	130
СТРУМЕНТ	131
МОШКО-АСЕСОР.....	131
КАЦАП З ГРЕБІНЦЯМИ	135
МОСКАЛЬ НА ВОЛАХ	136
ПИРІГ.....	136
БАЛТА	137
МОСКАЛЬ З ПОЛОТНОМ	138
МОСКОВСЬКА ІКРА.....	139
ВАРЕНІКІ, ВАРЕНІКІ	140
НЕХАЙ ХОТЬ ПО-ХРИСТИЯНСЬКІЙ.....	142
ЯК ОБШИВ	144
НА КАЛИТКУ	146
КІТ	147
ВІЙНА	147
БАРАБАНЧИК	149
ВАРЕНА СОКИРА.....	152
«...И НЕ НАХВАЛЯТСЯ»	154
МАЛЧІ	154
ГАДКІЄ СЛОВА.....	156
БАЛЬНАЯ МАТЬ.....	156
ЧТО СМОТРИШ?	156
СВІЧКА.....	157

ДОБРИЙ ЧОЛОВІК.....	158
СКАЧІ, МІКАЛАЙ!	158
РУБЛЬ МЕДЬЮ	159
ТО-ТО ЛЮБО!	159
КАЦАПСЬКА СПОВІДЬ	160
ВАРВАРА.....	161
ЗАПОРОЖЦІ У СЕНАТІ.....	163
КОШОВИЙ У ЦАРИЦІ.....	164
ЗАПОРОЖСЬКІ ШОРИ.....	164
МОСКОВСЬКА ПУГА.....	166
КАВИРЯЛОВ	166
РИБКА-С	167
НА ВАДАПОЙ!	168
РАТРЮТОУСЗНЕ KAZANIE	168
Б. НА СВОЇХ	171
б. На попів.....	171
α. <i>Попи з архиреями</i>	171
ХТО СВЯТИВ?	171
ЧОГО ЛЮДИ НЕ СКАЖУТЬ!.....	171
МАЛО НЕ РИГАЮ	172
ТАМ ЇЇ КІНЕЦЬ	173
β. <i>Попи зі своїми</i>	174
ЦИГАНСЬКИЙ ПОХОРОН.....	174
ППП У РИЗАХ.....	175
ППП НА ПУЩІ.....	176
γ. <i>Попи в церкві</i>	178
МІЇА	178
ЖАЛІБНИЙ ДЯК	179
ПОПОВИЧ	180
δ. <i>Попи вдома</i>	181
ПУЩІ.....	181
СВЯТА СЕМ'Я.....	182

СПІВИ

◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

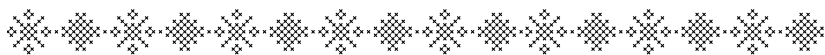
МАЗЕПА, ГЕТЬМАН УКРАЇНСЬКИЙ	184
ІВАН СКОРОПАДА.....	209
ПАВЛО ПОЛУБОТОК.....	222
ВЕЛЬЯМІН.....	229
ПАВЛО АПОСТОЛ	234

ПІСНІ

◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

ДО МОЇХ ДУМ.....	240
«Сиротина я безродний...».....	241
ТИ НЕ МОЯ	242
МЕНЕ ЗАБУДЬ!	243
ПІСНЯ («Повій, вітре, на Вкраїну...»)	243
ПІСНЯ («Світять зорі, заким в полі»)	244
ПІСНЯ («Ой чому ти не літаєш...»)	245
ПІСНЯ («Гей, брат[т]я-козаки»)	246
ПІСНЯ («Хлопці-молодці...»).....	247
СТУДЕНТ.....	248
ПСАЛОМ 136.....	250
ПІСНЯ («Голубонько-дівчинонько...»)	251
ПІСНЯ («Козаче, голубче...»)	253
ПІСНЯ («Ой вийду я у садочок...»).....	254
ПОЛЮБИ МЕНЕ	256
ГЕЙ, БИКИ!	257
ПІСНЯ («Згадай мене, мила...»)	258
П'ЯНИЦЯ.....	259
НАУКА.....	261
ІЩЕ ВЧЕРА ІЗВЕЧІРА	264

ВІРШІ	266
ЧОРНИЙ КОЛЬОР	266
ЗОЗУЛЯ	267
«ЙДЕ ДІВЧИНА-СИРОТИНА...»	268
СНИ	269
ІГОР СІВЕРСЬКИЙ	270
ЗАСПІВКА	270
І. ВІЙНА	272
ІІ. ТУТА	281
ІІІ. ПОВОРІТ	295
ПРИСПІВКА	302
ВИНОСКИ	303

СПРАВЖНІЙ ТАЛАНТ САМОТНЬОГО СПІВЦЯ.

Із першоджерел творчості С. В. Руданського

Біографічна хроніка видатного поета-гумориста, перекладача і фольклориста, а за професією лікаря Степана Васильовича Руданського (1834–1873) не дуже багата на якісь неординарні події: він помер на сороковому році життя, не побачивши жодного видання своєї книжки. Лікар Руданський свято виконував свій професійний обов'язок – надавав медичну допомогу хворим на холеру пацієнтам і сам заразився цією смертельною недугою, що й стало причиною передчасної смерті. Його поховали на узгір'ї масандрівського кладовища в Ялті, звідки можна милуватися мальовничим морським краєвидом, але не видно рідного Поділля і села Хомутиці (тепер Вінницької області), де він народився 6 січня 1834 р. в родині священика. Після навчання в 1841–1849 рр. в Шаргородській бурсі він вступає не без батькового наполягання до Кам'янець-Подільської духовної семінарії, щоб теж вивчитися і стати священиком. Після здобуття семінарської освіти закоханий юнак полишає Україну і свою дівчину Марію Княгницьку і їде до Петербурга, який називає Петрополем, щоб продовжити навчання в духовній академії, тобто виконати волю свого батька і теж стати священиком. Але вирости в родині проросійського попа, який навіть забороняв своїм синам писати листи рідною українською мовою, Степан Руданський вступає до Медико-хірургічної академії, де працювали світила тогочасної медичної науки М. Пирогов, І. Сеченов, С. Боткін та інші, а в репертуарі студентського театру цього навчального закладу були

п'єси українських авторів. Там же свого часу ставили за участю Т. Шевченка його п'єсу «Назар Стодоля».

Щоб стати повноправним студентом медичної академії, а не вільним її слухачем, С. Руданському довелося пройти досить марудну і обтяжливу процедуру виходу із «духовного стану», тобто офіційно позбутися обов'язку після здобуття семінарської освіти навчатися лише у вищому духовному навчальному закладі. Він реалізував свою мрію, але позбувся підтримки батька, який марив про високу духовну кар'єру свого сина.

Злиденне існування голодного студента з України у нелюбому холодному Петербурзі описано в автобіографічному вірші «Студент» (1858):

Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу.

Одночасно із заняттями медициною С. Руданський, крім підробітків приватними уроками, починає активно працювати як поки що невизнаний поет, мріє видати власну збірку співомовок. Лише в 1859 р. він підготував близько півсотні творів цього жанру, в якому досягнув згодом значних успіхів. Видана збірка могла б дати йому хоч якусь матеріальну підтримку, бо, крім старшого брата Григорія, який посилав йому іноді кілька рублів, допомоги нізвідки було очікувати.

Через таке злиденне існування в гнилому Петербурзі двадцятишестирічний студент захворів на сухоти (туберкульоз) і його лікували світила тодішньої медичної науки, зокрема професор С. Боткін. Він же і добився того, щоб хворого випускника академії медичний департамент Міністерства внутрішніх справ направив на роботу на південь, у місто із теплим кліматом. Руданського призначили на посаду лікаря міста Ялти і він назавжди розпрощався з нелюбим йому Петрополем (Петербур-

гом), названим у щоденнику «пекельним горнилом», в якому згоріло немало молодечої сили й здоров'я.

С. Руданський був майже дванадцять років на медичній службі у «проклятій Ялті». «Ні не проклятая, хорошая вона, псяюха, та дорого жити», – так писав він у своєму щоденнику. Здавалося би, скінчилось його постійне голодування, і кілька посад могли б забезпечити йому безбідне проживання: він – міський лікар і завідувач лікарнею міста Ялти, лікар Алупкинських маєтків Воронцова і Ялтинського повіту, а ще – найобтяжливіше і найнеприємніше – карантинний лікар в порту. Останнє приносило найбільше неприємностей лікарю веселої вдачі, який безкоштовно лікував усіх бідних хворих, які зверталися до нього за допомогою. Авторитет лікаря С. Руданського був дуже високим, і в 1869 р. його обирають почесним мировим суддею Сімферопольського і Ялтинського мирового округу.

Перше юнацьке кохання було оспіване поетом у пісні «Повій, вітре, на Вкраїну...», написаній 24 липня 1856 р. і опублікованій у журналі «Основа» (1861, № 1, с. 95–96) ще за життя Тараса Шевченка. Невідомо з якими почуттями (можливо, лише з гуманістичних міркувань) С. Руданський одружився в Ялті з вдовою.

Життєвий шлях лікаря С. Руданського обірвався через його професійну діяльність. Влітку 1872 р. в Криму спалахнула епідемія холери, і карантинний лікар та член санітарної комісії міста Ялти С. Руданський включається в активну боротьбу проти цієї страшної хвороби, але найстрашнішою стала боротьба з ялтинськими спекулянтами й контрабандистами, які були основними джерелами розповсюдження небезпечної інфекції. І сталося найстрашніше – ослаблений організм Руданського під час контактів із хворими заразився вірусом холери. 3 травня 1873 р. неспокійного поета і лікаря Степана Руданського не стало.

* * *

Весела вдача та оптимістичний, хоча й м'який характер Степана Руданського давали йому якоїсь внутрішньої енергії стояти вище від усіх великих і дрібних неприємностей, пов'язаних із службою карантинного та санітарного лікаря. Йому довелося пережити і глибоку драму особистого життя – від юнацького кохання і до співіснування в чужій родині, до якого змусила його, очевидно, елементарна побутова невлаштованість. Але все це залишилося назавжди таємницями його невеселого особистого життя, бо, напевно, всю свою радість він переніс у пісні, які стали народними, а також у веселі, а іноді й кусючі й солоні співомовки, які стали улюбленими літературними творами мільйонів читачів багатьох поколінь, починаючи з перших публікацій у періодиці середини ХІХ ст. і до нашого сьогодення.

* * *

У січні 2024 року через жорстокі обставини російсько-української війни, коли треба було насамперед подбати про збереження наших національних скарбів, у тому числі й оригінальних рукописів Степана Руданського, зовсім непомітно проминув його 150-річний ювілей. І лише на початку 2025 р. на прохання воїнів – захисників України – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України завдяки пожертві приватної особи Мирослави Троценко у серії «Бібліотека українського воїна» видав поетичну збірку «Московська пуга», до якої увійшли понад чотири десятки співомовок та п'ять історичних поем антиросійського характеру. Саме в цих творах розкрито аморальну сутність і загарбницький характер «москалів-людодів» (за поемою «Мазепа, гетьман український»), яку розпізнав ще наприкінці 1850-х років студент Медико-хірургічної академії Степан Руданський.

Найповніше видання творів поета і перекладача у трьох томах з'явилося у 1972–1973 рр., але найсумлінніші упорядники і редактори видавництва «Наукова думка» оминули деякі співомовки сороміцького характеру, особливо ті, де автор насміхався і глузував з москалів і кацапів – саме так він називав «героїв» своїх співомовок, вживаючи навіть їхню ненормативну лексику.

Радянська цензура не могла дозволити передруковувати поему «Мазепа, гетьман український», написану в Петербурзі 7–18 березня 1860 р., де були такі рядки:

І силою під Батурин
Москва підступає,
Та слабого господаря
З хати випирає.
І уперся старий гетьман:
«Лучче, – каже, – згину,
Ніж москалям-людоїдам
Я Батурин кину!»

А в червні впродовж одного тижня С. Руданський написав ще п'ять історичних поем: «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» (насправді про гетьмана Данила Апостола – С. Г.), «Мініх».

У поемі «Іван Скоропада» наявні епізоди російської експансії в Україні:

Та й на дворах на козацьких
Чи ж не та содома:
Сяка-така москалина,
І той як удома!
.....
А московські воеводи
П'явки України,
Чи зсисають мало крові
Кожної години?

Там обдеруть українця,
Там на суд прискочуть, –
І усюди свої пальці
Кроваві вмочать.

Безвольність гетьмана Івана Скоропадського «привела до посилення залежності України від російського царизму» (М. Бондар), про що він нібито висловив у своєму передсмертному каятті:

Помирає, промовляє:
«Мати моя мила!
Чом ти мене ще маленьким
В воді не втопила?
Не видала б Україна
Ні жалю, ні болі,
Не прогала б Московщині
Ні прав, ані волі.
Тепер годі, все пропало,
Усе через мене!
Прости мене, Україно,
Прости, моя нене!».

Тут варто зауважити, що в 1860 р. ніхто, крім Тараса Шевченка і двадцятишестирічного студента Медико-хірургічної академії Степана Руданського, так правдиво не говорив про «москалів-людодідів», як це звучало у їхніх творах.

В одному з рукописів Руданського є власноручно записаний ним зміст, в якому твори («приказки») згруповані за етнічними ознаками: «Приказки на своїх» (тобто на українців), «Приказки на москалів», «Приказки на ляхів-панів», «Приказки на німців», «Приказки на турків», «Приказки на жидів», «Приказки на циганів». Гостре слово Руданського не глумилося і не зневажало «своїх», тобто українців, хоча висміювало

їхню повільність, нерозважливість, довірливість. Полякам («ляхам-панам»), німцям, туркам, євреям і циганам добряче перепадало за їхні прагнення поглузувати, обдурити чи проексплуатувати українців.

С. Руданському закидали «некритичне ставлення до народних анекдотів про людей інших національностей, і тоді співомовки його набирали неприємного присмаку» (М. Рильський). Грубим було визнано твір «Московська пуга», в якому український козак зазнає катувань «пугою» (бато́гом), але водночас заявляє, що такий спосіб покарання годився б для провчання жінок. Тут, без сумніву, мовиться про мужнє і зневажливе ставлення до такого виду, на думку козака, не найстрашнішого покарання, якого могли б заслуговувати лише невірні жінки.

Видавничі перипетії творів С. Руданського розкрив у статті «З історії видання спадщини Степана Руданського» Микола Бондар – завідувач відділу української класичної літератури Інституту літератури, що друкується у цій же книжці.

Це видання є частиною великого проєкту, який передбачає публікацію автентичних науково-вивірених текстів творів за рукописними малоформатними дрібносписаними книжечками козака Вінка Руданського, над підготовкою якого спільно з Валентиною Пеговою ми працюємо вже кілька років. Саме такі публікації текстів із паралельним факсимільним відтворення рукописів розкриють дослідникам і читачам історію творів Степана Руданського.

Давно вже назріла потреба підготовки повного, тобто академічного видання творів С. Руданського, про що писав понад тридцять років тому один із досвідчених вчених-текстологів і багаторічний працівник відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка М. Л. Гончарук у статті «Назріле академічне видання: С. Руданський і доля його літературної спадщини» (Слово і Час. 1994, № 6. – С. 35–44). Саме в такому ви-

данні мали б бути надрукованими усі твори за наявними збереженими рукописами без цензурних вилучень і редакторських втручань, до яких вдавалися навіть перші видавці його творів, зокрема М. Комаров, В. Луквич, І. Франко, Олена Пчілка та А. Кримський, які оминали тексти еротичного характеру чи з наявною ненормативною лексикою у творах про москалів-кацапів.

У радянських видавництвах згідно з потаємними інструкціями не передруковувалися твори, де звучали антиросійські мотиви. Навіть раніше опубліковані історичні поеми (співи) «Мазепа, гетьман український» та «Іван Скоропада» не потрапили до найсоліднішого видання Твори в 3-х томах (К., Наукова думка, 1972–1973) через те, що були написані, на думку редакторів, на джерелах історичних праць Бантиша-Каменського і Маркевича, тобто «погляди поета на діяльність цих історичних осіб виявилися національно обмеженими»¹. З таких же мотивів не друкувався і вірш «До України» («Ой, з-за гори, із-за кручі»), хоча авторство Руданського поки що не доведено і не спростовано, оскільки в його рукописах цей твір відсутній. Єдине джерело тексту – це цитата із статті «Ещё о хохломании» україножера архієпископа могилівського Анатолія Мартиновського, який підписався під своїм лайливим доносом «Малорос А. Восточенко». Промосковський малорос-владика цитує в своєму пасквілі дев'ять чотирирядкових куплетів цієї пісні, «складеної, як видно із підпису, якимсь студентом Київського університету Степаном Руданським», на що А. Кримський склав таку примітку: «Я думаю, що слова: “*кієвскаго університета*” додано од самого Мартиновського. Прочитавши підпис “Степан Руданський”, Мартиновський природно повинен був згадати не про далекий Петербург, а про тодішнє огнище українства, про університет

¹ Руданський С. Твори в 3-х томах. Т. 1. – К., Наук. думка, 1972. – С. 478.

Київський, – хоча, знов же, може бути й так, що на тім списку пісні, який попався Мартиновському, справді хтось інший уже назвав Руданського студентом київським (замість петербурзького). – А. Кр[имський]»¹.

Очевидно, в наукових виданнях цей твір необхідно подавати серед сумнівних (Dubia), тобто таких, авторство яких ще вимагає доведення.

Щодо перекладів С. Руданського, то варто зазначити, що в них дуже відчутний його авторський стиль, тому деякі з них називають переспівами, до яких, без сумніву, належить і поема «Ігор Сіверський» – перлина давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім». Цей переспів має три автографи. До першого з них «Співомовки 1859–1860» С. Руданський переписав текст мовою оригіналу за доступною йому публікацією, а також написав передмову, склав примітки та накреслив схему «Рід князів, котрих споминає співа».

Другий автограф має назву «Слово за повк Ігорів», вступне слово (дата: «26 и 27 февраля 1860 года») та текст, переписаний давньоукраїнською мовою, і переспів українською, а також авторські примітки; назви заголовків («Війна», «Туга», «Поворіт») опущені.

Третій авторський варіант переспіву під назвою «Ігор – князь Сіверський» (без назв розділів) із авторськими примітками переписано до рукопису «Співомовки. 1861».

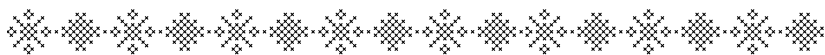
У даному науково-популярному виданні подається текст за першим автографом, що зберігається у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 63, № 3), але без великої за обсягом авторської передмови, і без схеми родоводу князів, яка зазнала значних уточнень завдяки пізнішим дослідникам цієї унікальної пам'ятки української писемності.

¹ Акад. Аг. Кримський та Мик. Левченко. Знадоби до життєпису Степана Руданського (1833–1873). – К. 1926. – С. 59.

До книги вибраних творів С. Руданського «Я віри ворогу не йму!..» включено не всі приказки (тобто співомовки) із його творчої спадщини, а лише ті, які автор включив до змісту нереалізованого видання, розподіливши їх за національними ознаками героїв. Проте до цього змісту автор вніс не всі приказки про москалів і кацапів, а тому упорядники додали до цього розділу й інші твори за цією тематикою, які найповніше характеризують представників цього народонаселення Російської імперії. Очевидно, ментальність москалів – московських солдатів, з якими доводилося зустрічатися в Україні, і кацапів – нащадків напівдикої орди, – народонаселення «невминої Росії», яке у порівнянні з українцями, поляками, євреями, циганами, німцями, і турками, вразило молодого поета-лірика, а водночас і гострого дотепного гумориста найпотворнішими рисами характеру, що він і зафіксував у своїх творах.

Серед українських письменників-гумористів ім'я Степана Руданського по праву стоїть на почесному місці після Івана Котляревського; а після нього, в ХХ ст., коли гумористів завжди першими знищувала тоталітарна система, – були Остап Вишня, Павло Глазовий... Їхня творчість непідвладна часу. А імена авторів – безсмертні, бо немає довговічнішого пам'ятника як «Енеїда» Івана Котляревського, «Кобзар» Тараса Шевченка, пісні і співомовки Степана Руданського, усмішки Остапа Вишні і Павла Глазового. Вони обезсмертили себе своїми творами.

Сергій Гальченко

З ІСТОРІЇ ВИДАННЯ СПАДЩИНИ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО

Природне для літератора бажання бачити надрукованими свої твори у вигляді книги було притамане і для Степана Руданського. В листі до брата Григорія від 5 липня 1859 р. він, потерпаючи від нужди, повідомляв про підготовку рукопису, пов'язуючи з цим надії бодай на якийсь заробіток: «...екзамени пройшов нічого і перехожу в четвертий курс, а робота іще тільки наполовині, іще треба цілий місяць посидіти, щоб що-небудь пустити у світ, не то щоб для слави, а хоч для кішені, бо біда таки бідою, а два роки ще треба пожити в поганім Петрополі»¹. Як відомо, цим надіям не судилося справдитися. Аж по смерті поета з'явилися книжні видання його творів.

Як було організовано творчу роботу С. Руданським? Насамперед, він передбачив окремі зшитки, у які строго хронологічним порядком занотовував все написане із проставленням відповідних дат. Таких зшитків (будемо називати їх «рукописними книгами») всього за життя поета, чи, точніше, за період творчості включно із 1860-м роком, постало три. Дві з них озаголовлені «Співомовки козака Вінка Руданського». Перша з книжок містить твори, як зазначено на обкладинці, «з 1851 року до 1857», друга просто помічена числами: «1857, 1858 і 1859», нарешті, третя «Співомовки Вінка Руданського» має позначення: «1859–1860».

В результаті історико-літературних дискусій, що розпочались ще у ХІХ ст., встановлено, що термін

¹ Руданський Степан. Твори: У 3 т. – К.: Наукова думка, 1972–1973. Т. 2. С. 357.

«співомовки» у Руданського означає щось на зразок мови богині поезії, чи й творчості взагалі, яку він іменував Співою (близька за функцією до грецької богині Музи). Співомовки відтак – це термінологічне позначення сукупності усіх творів поета, які, знов же таки за його термінологією, поділяються на «приказки» (гуморески), «небилиці» (балади), «співи» (поеми) та ін. Чому «козака Вінка Руданського»? Згадаємо, що «стефанос» (від якого походить українське Степан) – грецьке слово, й означає «вінок». Отже, Руданський перекладає українською мовою своє ім'я, грецьке основою (в сукупності з прізвиськом це наближалось б до вигляду літературного псевдоніму). Уже ця українізація власного імені почасти пояснює, чому поет визначав себе як козака, не кажучи вже про те, що був захоплений козацькою добою України і оспівував козацькі доблесті і у віршах-піснях, і у поемах-«співах», і навіть у кількох гуморесках, де чудується козацькою незламністю.

Один з чільних дослідників спадщини С. Руданського, Агатангел Кримський, у 1895 році висловлює радість з приводу віднайдення зазначених трьох рукописних книжок, що їх цілком слушно іменував «найпершою редакцією творів» – редакцією, яку вважав «за найціннішу, бо за нею ми можемо вислідкувати хронологічно, ступінь за ступенем, розвиток поетичного таланту Руданського; та й для життєпису поетового ся редакція теж має незвичайну вагу; і найповніша вона»¹. Базове значення мали ці першоредакційні автографи і для літературної роботи самого поета, який, опираючись на них, готував (на жаль, намарно!) збірки для видання. Функцію цих автографів у С. Руданського можна було б, із певними застереженнями, умовно по-

¹ Кримський Агатангел. Про рукописи Руданського, про їх відносини між собою та про поетові листи // Кримський Агатангел. Твори: У 5 т. – К.: Наукова думка, 1973. Т. 2. С. 367.